

Шаповал А.В. (Глущенко А.В.) Комуникативне значення імплікатур емоційно-оцінного змісту // Актуальні проблеми металінгвістики :збірник статей за матеріалами V Міжнародної наукової конференції. – Черкаси, 2007. – С.254-257

КОМУНІКАТИВНЕ ЗНАЧЕННЯ ІМПЛІКАТУР ЕМОЦІЙНО-ОЦІННОГО ЗМІСТУ

Статтю присвячено з'ясуванню питання природи і функціональної значимості комуникативних імплікатур як способу передавання додаткової інформації емоційно-оцінного змісту. Доводиться, що дієвим комуникативним механізмом виникнення аналізованих імплікатур є порушення мовцем максими чи максимуму грайсового принципу комуникативного співробітництва. Усі різновиди порушень мовцем комуникативних максимумів, що уможлиблює передавання додаткової інформації емоційно-оцінного змісту, проілюстровані прикладами.

Ключові слова: принцип комуникативного співробітництва, максима, імплікатура, інформація емоційно-оцінного змісту.

Мовленнева поведінка комуникантів як різновид їх соціальної поведінки регулюється і регламентується певними нормами і правилами як мовчазними конвенціями, існування яких стає помітним при їх порушенні. Сформульовані як принцип комуникативного співробітництва (*cooperative principle*), зазначені правила деталізуються чотирма максимами (постулатами), а саме максимою кількості, максимою якості, максимою відношення і максимою манери, сформульованими Н.Р. Grice [1, 45-46]. Дотримання кожним із комуникантів зазначеного принципу комуникативного співробітництва забезпечує його можливість робити свій мовленневий внесок у межах певної комуникативної ситуації. Проте існування

вищезазначених комунікативних максим стає помітним не за умови їх дотримання, а за умови їх порушення. В останньому випадку завжди виникає можливість передавання додаткової, непрямо вираженої інформації, що забезпечується так званими імплікатурами, які облігаторно виникають при будь-якому – спонтанному (ненавмисному) чи інтенційному (навмисному) порушенні комунікативних максим.

Питання механізму виникнення, передавання та інтерпретації додаткової (імпліцитно представленої) інформації вже давно привертають увагу лінгвістів [1 – 7 та ін.], проте ціла низка проблем, зокрема щодо механізмів передавання такої інформації, все ще залишається серед остаточно нез'ясованих.

Актуальність цієї статті вбачаємо в її певному внеску в аналіз комунікативного механізму виникнення додаткової (імпліцитної) інформації емоційно-оцінного змісту, а її *мета* полягає у виявленні можливих комунікативно-детермінованих емоційно-оцінних значень, що виникають у результаті порушення мовцем комунікативної максими того чи іншого типу. *Наукову новизну* даної статті вбачаємо у з'ясуванні співвіднесеності типу і виду додатково переданої інформації емоційно-оцінного змісту з типом порушеної мовцем комунікативної максими.

Термін і поняття імплікатури (*implicature*) були введені Н.Р. Grice на позначення додатково переданого значення [цит. за 2, 35]. Комунікативні імплікатури є як широко вживаними, так і неоднорідними, у зв'язку з чим неодноразово робилися спроби їх класифікації, хоча єдиної загальноновизнаної класифікації імплікатур все ще бракує. Звернемося лише до двох з них, що вважаються класичними.

Найбільш узагальненою є класифікація, згідно з якою розрізняють **конвенційні** і **розмовні імплікатури** [1], протиставлені одна одній: перші розглядають як певні мовні формули, які є завжди контекстуально незалежними, а другі, не закріплені за мовними одиницями, виникають лише за умови комунікативно-ситуативного (контекстуального) вживання будь-

яких мовних одиниць. Більш детальною є класифікація імплікатур, запропонована G. Yule, згідно з якою, окрім вищезазначеного протиставлення двох кардинальних типів – розмовної і конвенційної імплікатури, в межах першого типу виокремлюються три різновиди. Таким чином, за G. Yule, розрізняють чотири типи імплікатури [2, 40-46]: **узагальнена розмовна** (*generalized conversational implicature*), **скалярна розмовна** (*scalar conversational implicature*), **партикулярна розмовна** (*particularizes conversational implicature*) і **конвенційна** (*conventional implicature*). Коротко охарактеризуємо різницю між ними.

Передавання контекстуальної (додаткової) інформації узагальненою розмовною імплікатурою не потребує і не вимагає від адресата ніяких додаткових знань для адекватного її розуміння. І навпаки, передавання контекстуальної інформації партикулярною розмовною імплікатурою потребує і вимагає від адресата додаткових (соціокультурних, тезаурусних, фонових тощо) знань, без яких неможливо адекватно зрозуміти передану інформацію. Скалярна імплікатура градує передану інформацію: базуючись на семантичній скалярності мовних одиниць, об'єднаних у семантичну групу за чинником міри вираженого значення, вона автоматично імплікує усі значення, розташовані нижче скалярного значення вжитої мовної одиниці та виключає всі значення, розташовані вище неї. На відміну від усіх розмовних, конвенційні імплікатури функціонують як мовленнєві формули і не базуються ні на принципі комунікативного співробітництва, ні та його максимах, тому для своєї інтерпретації не потребують і не вимагають ніякого специфічного контексту. Не будучи експлікаторами комунікативної мети мовця, вони представляють цю мету у мові так часто, що втратили здатність інтерпретуватись якимось іншим способом.

Отже, різниця між розмовними і конвенційними імплікатами полягає в тому, що перші завжди виводяться зі значення актуалізованих мовцем мовних одиниць, а другі, будучи специфічними для того чи іншого соціуму та не співвіднесеними з принципом комунікативного співробітництва,

потребують додаткових – фонових, тезаурусних, соціокультурних – знань, без яких адекватність їх інтерпретації видається неможливою.

Зазвичай імплікатурою як додатково переданим змістом вважають не конвенційні, а саме розмовні імплікатури, які виникають як результат порушення тієї чи іншої максими комунікативного співробітництва. Проаналізуємо порушення кожної із чотирьох грайсових максимум більш докладно на предмет виявлення типу імплікатури, за допомогою якої мовець отримує можливість передавання додаткової інформації емоційно-оцінного змісту.

Аналіз емпіричного матеріалу засвідчує, що найбільш частотним є порушення мовцем **максими відношення**, тобто ігнорування ним постулату релевантності, але за умови адекватної (сприйняття як доречного) інтерпретації актуалізованого речення адресатом. Були зареєстровані такі різновиди порушення максими релевантності:

1. Відповідь питанням на питання. Наприклад:

“Let’s go to the living room”, Matt said. “The chairs are lumpy but more comfortable than these kitchen horrors. Did you get enough to eat?”

“Does the Pope wear a tall hat?” (4, 155).

У даному випадку підкреслене питальне речення, яке є функціональним синонімом позитивної відповіді на поставлене запитання, додатково (імпліцитно) передає інформацією емоційно-оцінного змісту – роздратування мовця.

2. Зміна теми розмови. Наприклад:

“Do you like LA?”

“I’m interested in what it produces”.

“What? Beautiful girls?”

He laughed. “Why don’t you come inside?” (2, 117)

У наведеному прикладі супутник Олівії порушує максимум релевантності зміною тему розмови, що уможлиблює імплікацію додаткової інформації щодо його емоційного стану невдоволення і тривоги.

Зміна теми розмови відбувається і тоді, коли мовець відчуває роздратування або обурення. Наприклад:

“Yes, but my greed – I told you before – is of different order. I want...” He raised the Christmas cracker...He repeated: “I want...” and lowered the cracker again.

“What do you want, Doctor Fischer?”

“You aren’t intelligent enough to understand if I told you!” (3, 109)

Підкреслене вище речення імплікує додаткову інформацію емоційно-оцінного змісту – обурення і роздратування доктора Фішера тим, що його співрозмовник виявився недостатньо розумним, що й змушує Фішера нетактовно змінити тему розмови.

Порушення максими відношення може носити комплексний характер. Зокрема, зміна мовцем теми розмови може супроводжуватися і відповіддю питанням на питання. Наприклад:

“That’s the ‘OceansApart’”, said the bellboy with proprietary pride, as if he owned not only the ship, but Miami and the ocean too. “It’s like an apartment block, only floating. Are you here on business or pleasure?”

“They built it already?” she said ignoring the nosy young whippersnapper’s rudely interrogatory manner.

“They sure did”.

“I thought it was still just an artist’s impression” (2, 6).

Наведеною є частина розмови між журналісткою Олівією і працівником готелю. Обидва бачать із вікна лайнер *OceansApart*, проте Олівія ігнорує питання працівника готелю щодо цього лайнера і нетактовно змінює тему розмови, фокусуючись на тому, що є цікавим лише для неї. Комплексне порушення максими відношення уможлиблює імплікацію емоційного стану Олівії – презирство і зневага до свого співрозмовника.

3. Відсутність репліки у відповідь. Наприклад:

“Who are you working for?” snapped Olivia.

“M16”, Suraya retorted back.

“Did you put the bug in my bedroom in the Standard?”

Suraya tossed her hair disparagingly and started reading from the file again
(2, 222).

У наведеному вище прикладі Сурайя уникає відповіді на запитання Олівії з метою уникнення розкриття своєї участі у шпіонажі. Тобто у даному випадку імплікованою є інформація емотивно-оцінного змісту зі значенням тривоги і гніву.

Імплікатури виникають також у випадку ігнорування мовцем **максими кількості**. Були виокремлені такі різновиди порушення цієї максими:

1. Занадто лаконічна репліка, яка не надає достатньої інформації.

Наприклад:

“Where’s Henry ?” he said suddenly, so harshly that Col drew back, surprised.

“Safe”, Jack Andolini said (5, 108).

Підкреслена вище відповідь Андоліні представлена єдиним словом (замість надання інформації, яка очікувалася), що імпліцитно виражає додаткову інформацію емоційно-оцінного змісту зі значенням страху і презирства.

2. Занадто деталізована репліка, яка надає більше інформації ніж це вимагається. Зазначимо, що таке порушення максими не є частотними, оскільки зазвичай кількісна характеристика переданої мовцем інформації не перевищує необхідну. Наприклад:

“Well,” said Tommy “is she back?” Albert slowly shook his head.

“No word from her, no telephone message, no letters waiting, no telegrams”
(1, 187).

У наведеному прикладі порушення максими кількості полягає у занадто детальній відповіді на поставлене запитання. Підкреслене речення імплікує емоційний стан відчаю, смутку і тривоги мовця.

Імплікатури виникають також у випадку ігнорування мовцем **максими якості**, тобто коли мовець не дотримується постулату правдивості наданої їм інформації. Наприклад:

Feramo pulled back her chair for her, like waiters do. She sat down, expecting him to push it forward, like waiters do. She sat down, expecting him to push it forward, like waiters do, only somehow he got it wrong, and she sat down on nothing, plunging to the floor. <...>

“It’s all right, Pierre. It’s all right.”

“But what do you mean?” as he towered over her <...>

“I mean it’s funny,” she said firmly, starting to get to her feet, nothing to her relief that he hurried to help her. “The more a situation is geared up to be perfect, the funnier it is when something goes wrong. Things aren’t supposed to be perfect” (2, 194).

Підкреслені репліки Олівії, яка навмисне перекручує дійсний стан речей, видаючи бажане за дійсне, імплікують її емоційний стан – збентеженість, сором і невпевненість.

Порушення мовцем **максими манери** також призводить до виникнення імплікатури емоційно-оцінного змісту. Були виокремлені такі різновиди порушення зазначеної максими:

1. Явна хибність того, що стверджується, маркована вживанням гіперболи чи літоти. Наприклад:

“You don’t really think Wayne’s still alive, do you? After a whole month?”

“What do you think?”

“Nobody gives a damn about what I think.” His anger gaze slid toward Kate (6, 146-147).

Гіпербола, вжита мовцем у підкресленому реченні, додатково (імпліцитно) передає інформацію емоційно-оцінного змісту зі значенням роздратування і злості – емоції, які переживає мовець.

2. Термінологічна чи структурно-семантична ускладненість актуалізованого речення. Наприклад:

A waiter hurried up with a tray of champagne.

“Oh, no thank you”, said Olivia quickly as Ferramo handed her a long-stemmed glass.

“But you must”, he murmured. It is French. It is the finest.”

“Non, merci”, she said. “Et vous? Vous etes francais?” (2, 194).

У наведеній частині діалогу між Олівією і офіціантом ресторану Олівія переходить на французьку мову, порушуючи постулат, який приписує обов’язковість зрозумілості висловлювання для адресата, що уможливорює появу імплікатури зі значенням самовдоволеності та втіхи.

3. Нелогічність і непослідовність реплік висловлювання. Наприклад:

Emily: “I can’t. I can’t go on. It goes so fast. We don’t have time to look at each other. I didn’t realize. So all that was going on and we never noticed. Take me back – up the hill – to my grave. But first: Wait! One more look. Good-bye, world. Good-bye, Grover’s Corners...Mama and Papa. Good-bye to clock ticking...and Mama’s sunflowers. And food and coffee. And new-ironed dresses and hot baths...and sleeping and waking up. Oh, earth, you’re too wonderful for anybody to realize you.” She looks toward the stage manager and asks abruptly through her tears: “Do any human beings ever realize life while they live it? – every, every minute?

Stage manager: “No. The saints and poets, maybe – they do some (7, 354).

Вищенаведений драматичний монолог Емілі є яскравим прикладом порушення максими манери: нелогічність і непослідовність її реплік призводить до появи імплікатури зі значенням відчаю, страждання, смутку і збентеження.

Аналіз емпіричного матеріалу засвідчує, що найчастіше має місце одночасне порушення максими відношення і максими манери. Наприклад:

“..You will pull it while you stand by the bran tub and then return to the table. That is to say if you return at all”.

“What do you mean – if?” Deane asked.

“I suggest, before I answer your question, that you all take another glass of port...”

“You are making us quite tiddly”, Mrs. Montgomery said.

Deane said: “You haven’t answered Mr. Kip’s question. Why only 5 pieces of paper?”

“I drink to the health of you”, Doctor Fischer said, “even if you refuse to draw your cracker you will deserve your dinner...” (3, 122-123).

У вищенаведеному прикладі підкреслена репліка Місіс Монтгомері ілюструє порушення максими відношення і імпліцитно виражає її емоційний стан невдоволення і тривоги. Підкреслена подвійною лінією репліка доктора Фішера ілюструє порушення максими манери і теж імплікує інформацію емоційно-оцінного (хоча й іншого) змісту – презирство, нехтування і радість.

Отже, порушення кожної із максим принципу комунікативного співробітництва є тим механізмом, завдяки якому мовець отримує можливість додатково передавати інформацію емоційно-оцінного змісту без залучення додаткових мовних одиниць. *Перспективу* подальших досліджень вбачаємо в аналізі співвіднесеності порушених максим із можливими комунікативними стратегіями мовця.

Література

1. *Багдасарян В.Х.* Проблема імпліцитного. – Ереван, 1983.
2. *Конрад Р.* Вопросительные предложения как косвенные речевые акты// Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып.16.
3. *Кухаренко В.А.* Типы и средства выражения импликации в английской речи// Филологические науки. – 1974. – № 1.
4. *Мегнетесов С.А.* Импликативные связи как фактор семантической организации текста: Автореф. дис. ...канд. филол. наук – М., 1982.
5. *Нефёдова А.А.* Когнитивно-деятельностный аспект импликативной коммуникации. – Челябинск, 2001.

6. Серль Дж. Косвенные речевые акты// Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып.17.
7. Старикова О.М. Имплицитная предикативность в современном английском языке. – К.: Вища школа, 1974.
8. Grice, H.P. Logic and Conversation// Syntax and Semantics. – N.Y.: Academic Press, 1975.
9. Yule, G. Pragmatics. – Oxford: Oxford University Press, 1996.

Список джерел ілюстративного матеріалу

1. Christie, A. By the Pricking of my Thumbs. – Washington Square Press, 1969.
2. Fielding, H. Olivia Joules and the Overactive Imagination. – Picador, 2004.
3. Greene, G. Doctor Fischer of Geneva or the Bomb Party. – Penguin Books, 1980.
4. King, S. Salem's Lot. – A Signet Book : New American Library, 1976.
5. King, S. The Dark Tower II: the Drawing of the Three. – N.Y.: A Plume book, 1989.
6. Miles, C. Rocky Mountain Manhunt. – Silhouette Books, 2005.
7. Wilder, T. Our Town// The Cabala. Heaven's My Destination. Our Town. – Moscow: Raduga Publishers, 1988.